

XX AMŽIAUS LIETUVIŲ NOVELĖ

[...]

...O pagal konvenciją „aš esu buvęs vaikas“. Jis žiūri į save patyrusio žmogaus akimis ir tik pasakoja apie vaikystę, o ne gyvena joje. Todėl jo sukurtą pasaulį gaubia lengvas ironijos bei humoro šydas. To pasaulio harmonijos nedrumsčia jokie tragiški ar dramatiški tonai, čia nėra skausmo, kančios, nevilties, nedaug ir atradimų džiaugsmo, galingų dvasios protrūkių bei atsivėrimų. A. Vaičiulaičio vaikystės vizija perdėm išgryninta, distiliuota, žaidybinė. (Tarp kitko, ir dabartį vaizduodamas, A. Vaičiulaitis buvo linkęs į stilizuotą žaidimą.)

Semantiškai svaresnės ir gilesnės P. Cvirkos novelės. P. Cvirkos santykis su vaikyste visiškai kitoks, negu su dabartimi. Kalbėdamas apie praeitį, rašytojas tartum pasikeičia: dingsta jo santūrumas, ironija, kriticismas, dramatiškas žmogaus likimo traktavimas. Jo žodis pasidaro poetiškas, emocingas, autorių pagauna ekstazė, kuri išsilieja banguojančių periodinių sakinių pliūpsniais, retoriškais sušukimais („O mielos, brangios kūdikystės dienos!“ ir pan.). Vaikystė rašytojui yra ta gerumo ir grožio sala, prie kurios jis bėga lyg prie tyro ir stebuklingo šaltinio nusiplauti rūpesčių, užgydyti skaudulių, užliūliuoti save jaukiame užsimiršimo svaiguly. Jeigu vaikystėje ir yra kokių nuoskaudų, kylančių iš socialinių santykių, nelygybės ar žmonių nejautrumo, tai jie egzistuoja trečiame plane. Bendroje pasaulio vizijoje jie užima labai nedaug vietos, ir iškyla tik kaip atskiros užuominos. Pasaulio vaizdas konstruojamas visiškai iš kitokios medžiagos. Ir tikrai specialus konstrukcinių elementų parinkimas leidžia daryti išvadą, kad P. Cvirka nori pabrėžti kontrastą tarp pasaulio, matomo suaugusių žmonių akimis, ir pasakiško pasaulio, pamatyto naivaus vaiko žvilgsniu. Pasakiškojo išaukštinimas yra savotiškas kaltinimas realiajam. Susidaro įspūdis, kad tik tol žmogus gali būti visiškai laimingas, kol jis nesuciduria su platesniais gyvenimo reiškiniais, kol jo akiratis ribojasi gimtojo kaimo pievomis ir bendravimu su artimaisiais, o interesai sukasi apie vaikišką egzotiką ir ambicijas. Kitaip tariant, kol jis daugiau gyvena fantazijos, o ne tikrovės vaizdais.

Tačiau šią išvadą galima daryti tik visos P. Cvirkos kūrybos kontekste. Tada galima pastebėti ir skirtingą tų pačių dalykų traktavimą. Imkime, pavyzdžiui, piemenuko temą. Tuo atveju, kai P. Cvirka į piemenystę žiūri pro savo vaikystės prizmę, piemenavimas nėra nei sunkus, nei vargingas. Tai natūrali vaiko dalis, kuri ne tik jo neslegia, bet sudaro sąlygas atrasti daug ką nauja ir gamtoje, ir pačiame savyje. Susidūrimas su pasauliu žadina fantaziją, kūrybingumą, ugdo kilniusius pradus („Cukriniai avinėliai“). Jeigu pasitaiko skaudesnių pergyvenimų („Mano nuotaka“), jie irgi nublanksta prieš gamtos malonumus ir dvasinės pusiausvyros vertę. Bet P. Cvirkos požiūris iš esmės pasikeičia, kai jis vaizduoja piemenuko gyvenimą iš šalies. Asmeniniams sentimentams pranykus, dingsta poetiška atmosfera, piemenavimas tampa sunkia ir negailestinga tarnyba („Kurpės“). Panašiai galima kalbėti ir apie žmonių santykių vaizdavimą. Tolimajame vaikystės pasaulyje dominuoja idilija, švelnumas, savitarpio supratimas („Raiņiukai“, „Šautuvėlis“, „Jurgiukas pirmąkart gano“), o dabartyje nesutaikomi konfliktai drasko ne tik kaimynus, bet ir artimiausius gimines („Šuliny“ , „Broļiai“). Idiliškumo nebelieka nė pėdsako.

Šie skirtumai, žinoma, parodo rašytojo vertybių sistemą, bet neatskleidžia visos prasmės, slypinčios pačiose novelėse. Kūriniai apie vaikystę turi ir savąją semantiką, nepriklausomą nuo kūrybos visumos.

Vaikystę P. Cvirka iškelia kaip amžiną atmintį – gyvą praeities pasaką, nuo kurios neįmanoma pabėgti. Žmogui ją „seka kiekvienas skruzdėlynas, paukščio lizdas, gaidžio giedojimas ir nepaprastais garsais gaudžiantis miškas [...], kiekvienas stulpas, ežiaženklis, tvora ar seno, vandens išgriauto malūno likučiai“ (CR, II, 44). Toje pasakų šaly viskas kitaip – gražiau ir didingiau: „upių vandenyse taip gausiai veisiasi žuvis, o paukščiai debesimis užgula saulę“ (CR, II, 8), miestuose „nuo namo ant namo ištiestos virvės, o ant jų sukabinėtos bandelės, riestainiai ir dalgiai. Pardavėjai sėdi ant stogų, o apačioje vaikščioja pirkėjai ir derasi“ (CR, II, 19). Realybė pinasi su fantastika, patirtis su svajonėmis, esamybė su troškimais. Visas gyvenimas „pilnas stebuklų, keistų sapnų, apgaulingų regėjimų“ (CR, II, 24). Nors vaiku būti kartais atrodo „didelė nelaimė“ („viskas priklauso nuo tėvo žodžių arba motinos grūmojančio piršto“; CR, II, 47), užtat kai to netenki, suvoki, kaip būtų gera, jei galėtum „diena po dienos išgyventi anuos laikus“ (CR, II, 47).

Entuziastingą vaikystės pasakų aukštumą tik iš dalies galima aiškinti polinkiu į egzotiką. Svarbiausia čia yra ilgėjimasis tokių vertybių, kurios praturtintų gyvenimą, leistų pajusti jo pilnatvę, sudarytų sąlygas džiaugtis ir būti laimingam. Kas tos vertybės? Pirmiausia – tai natūralus sąlytis su gamta, autentiška patirtis. Tie du momentai pripildo imlią sąmonę pirmapradžių vaizdinių, kurie gula storais klodais ir sudaro žmogaus dvasios turinį. Iš šio aruodo žmogus vėliau semiasi tikrumo ir jėgos. Antra – tai sugebėjimas naiviai tikėti, kad „saulė nusileidžia į dvaro šulinį“, tai neužgesusi fantazija ir jautrumas kiekvienai užuominai, iš kurios vaizduotė pradeda vynioti ilgą kūrybos siūlą. Tada ištis valandas galima žiūrėti į debesis ir matyti juose „raitelius, šunis, ilgus šieno vežimus, bobas su šluotomis“ (CR, II, 46), paversti Main Rido prerijas ir lietuvių mitologines būtybes neatskiriama savojo pasaulio dalimi. Pagaliau – tai įgimtas dorumo ir žmogiškumo jausmas, jokiais išskaičiavimais neleidžiantis nuskriausti gyvo padaro, verčiantis spontaniškai ginti silpną sutvėrimą.

Pasaulis, turintis tokią vertybių sistemą, užplūsta suaugusį žmogų kaip „šilta banga“, todėl jame norisi pagyventi, kad „širdžiai būtų lengviau“.

P. Cvirka sukūrė labai psichologiškus paauglių charakterius, pradedant naiviomis jų svajonėmis, baigiant aklais pirmavimo ir pavydo jausmais. Tie charakteriai įdomūs ne tik kaip bruožų kombinacijos, bet ir kaip judantys, besikeičiantys organizmai, kurie čia pat kristalizuoja, subyra ir vėl susilieja. Tačiau rašytojo žmogaus koncepciją išryškėja ne iš šių charakterių, o iš autoriaus santykio su jais. Žavėdamasis vaikyste, P. Cvirka kelia mintį, kad negalėjimas pabėgti nuo praeities yra žmogaus laimė, o ne nelaimė. Atmintis yra didysis gamtos stebuklas, kuris gaivina sielą. Išsaugojęs vaikystės vizijas ir sugebėjimą džiaugtis, žmogus išsaugo kriterijų, padedantį atskirti tikras vertybes nuo netikrų.

Nors bėgimas į vaikystę visada tėra iliuzija ir savęs apgaudinėjimas, bet jis parodo rašytojo idėjinių ieškojimų kryptį, savotišką jo idealą. P. Cvirkos idealas – intensyvus dvasinis gyvenimas, kūrybingumas, fantazija, gerųjų prigimties pradų išsaugojimas. Pagrindinėje kūrybos dalyje didelį vaidmenį skyręs aplinkai, determinuojančiai žmogaus elgesį, šiose novelėse P. Cvirka pavaizdavo žmogų atsipalaidavimo akimirką. Pasirodo, kad žmogus tada išeitis ieško ne globalinėse teorijose ir sektinuose pavyzdžiuose, o savo autentiškoje patirtyje. Tai jam brangiausia. Tik su šiais dalykais susilietęs, jis pajunta neregėtą dvasios pakilimą.

[...]